

Milorad NIKČEVIĆ (Osijek)

Filozofski fakultet Sveučilišta J. J. Strossmayera

Institut za crnogorski jezik i jezikoslovlje „Vojislav P. Nikčević“

UDK 811.163.4`26(497.16)

POGLEDI I REFLEKSIJE O CRNOGORSKOM JEZIKU (u svjetlosti kodifikacije)

U referatu se govori o crnogorskome jeziku kao specifikumu crnogorske nacije i naroda. S osvrtnom na savremeno jezičko stanje i rad Savjeta za standardizaciju crnogorskoga jezika, autor ukazuje na neophodnost da se crnogorski jezik kodifikuje sa svijem svojim gramatičkim, grafijskim i fonetskim, te leksičkim specifičnostima, koje ga razlikuju od jezika susjeda. Posebna pažnja u radu posvećuje se leksici i ističe potreba da se što prije izradi rječnik crnogorskoga jezika.

Svakome obrazovanom pojedincu poznato je da je jezik jedan od temelja naroda i nacije. Nećemo ovđe obrazlagati definiciju naroda i nacije, već ćemo u vezi s tim reći: za opstanak naroda iznimno su važni državotvorni okvir, crkva i jezik. Ovi konstituenti nijesu svima jednako važni. Za Crnogorce je bitno da su svoju vjekovnu državu, prvo Duklju, Zetu, pa od XV. stoljeća Crnu Goru, posjedovali u kontinuiranom državotvornom okviru. Postojale su, dakle, državne granice, historijski određene, a zajedno s narodom i nacijom formirao se i narodni jezik. Tako, radi primjera, ističemo da nikada ne bi postojao makedonski jezik da nije bilo srednjovjekovne makedonske Samuilove carevine, kao što ne bi bilo danas ni moldavskog jezika da nije bilo „malog“ moldavskog naroda i njegove države.

Još sam 6. decembra 2003. godine u okviru naučnoga simpozijuma ustvrdio:

Nije stvar u tome jesu li rješenja uvođenja crnogorskog jezika samo političke naravi, nego je li takva odluka sazrela u duhu crnogorske kulturne i jezičke stvarnosti i kako se ta jezička standardizacija uklapa u razdoblja crnogorske kulture i tradicije, njezina historijskog i kulturnog nasljeđa. Od toga zavisi njezina prihvatljivost, a samim tijekom izbjeći će se neželjena zamućivanja i nesnalaženja među srednjoškolskim i visokoškolskim stručnjacima, akademikima, novinarima i književnicima.

Crnogorska jezička norma treba se nametnuti i politikom, i školom, i voluntarizmom, i medijima, i govornom praksom. Ako nešto od toga izostane u tom lancu i ako se ugledni pojedinci iz kulture, akademija, naučnijeh i kulturnih institucija, neke novine, nacionalna televizija, administracija i izdavačke kuće ustvrdoglave (uzjogune) i optimalno ne prihvate novi jezikoslovni sistem i nova pravopisna rješenja crnogorskoga književnog / standardnoga jezika, tada će i nadalje vladati šarenilo, raznolikost, sve dublja nepismenost koja će crnogorsku jezičku zbilju odvesti na put haosa, duhovnog siromaštva, vulgarizma te će crnogorskog čovjeka duhovno i emocionalno sakatiti, a samim tijekom i cjelokupnu crnogorsku naciju.¹

Od gore nabrojanih konstitutivnih elemenata nacije kod Crnogoraca bismo na prvo mjesto stavili njihov državotvorni okvir, izvanredni sjaj historijskog razvoja, te i samu religiju, to jest autokefalnu crkvu koja je uvijek bila najistaknutija brana svjetovnoga i duhovnoga života. Jezik stavljamo na značajno mjesto jer je u Crnogoraca u potonje vrijeme on bio podsistemom jednoga drugog naroda. Poblježe, to znači da su ga brojniji i jači južnoslovenski narodi u doticaju nametali Crnogorcima u vidu različitijeh naziva, od kojih se naročito od Bečkog dogovora (1850) nametnuo srpskohrvatski, odnosno hrvatskosrpski, za sva četiri naroda: Srbe, Hrvate, Crnogorce i Bošnjake/Muslimane. Ovo i stoga što se smatralo da su jezici „malih“ etnosa „slični“ jezicima Srba i Hrvata kao dominirajućijeh naroda u bivšoj Jugoslaviji. Međutijem, u tom dijasistemu niko nije htio videti bitne razlike u jeziku, koje su se 60-ijeh godina prošloga vijeka tek tu i tamo stidljivo javljale u vidu „varijanata jezika“. U nekim izjavama istaknutijeh crnogorskih kulturnijeh radnika ovih dana čitaju se ili se putem televizije i nadalje čuju neodmjereni, neuvjerljivi i disonantni tonovi poput onijeh da je crnogorski jezik „jedan te isti (strukturalno!? – M. N.) jezik“ sa srpskim jezikom, zajednički Crnogorcima i Srbima iako je taj stav već odavno u sociolingvističkim proučavanjima napušten.

¹ Vidi: Prof. dr. Milorad Nikčević, *Pogledi i refleksije o crnogorskom jeziku* u knjizi *Ogledi, studije, susreti. Apolegetika crnogorskoga jezika*, Osijek, 2004, 70.

Međunarodna je organizacija za standardizaciju jezika različito označila srpski i hrvatski jezik u sistemu univerzalne decimalne klasifikacije: hrvatski kao UDK 862 (kratica HR), a srpski kao UDK 861 (kratica SR). Znači, došao je konačno kraj hrvatskosrpskomu jeziku! Oba su se jezika (i srpski i hrvatski) iskristalizovala na osnovu štokavštine, a veliku zaslugu za potpunu nezavisnost i međunarodno priznavanje ovijeh jezika imaju međunarodni slavisti koji su dokazali da je srpskohrvatski jezik bio politički konstrukt koji nikada nije postojao kao jedan književni jezik niti kod Srba, niti kod Hrvata, niti kod Crnogoraca i Bosanaca, odnosno Bošnjaka. Prema tome, taj je jezik zasigurno otišao u ropotarnicu duhovne kulture na našijem prostorima! Uzalud se upinju pojedinci, čak tobože ugledni književni i lingvistički teoretičari, profesori književnosti i književnici, da ga putem dubletnijeh varijacija održe u Crnoj Gori. Jezikoslovlje je puno bliskijeh a priznato različitih standardnijeh jezika nastalih na sličnoj ili istoj dijalektalnoj osnovi, primjerice indonežanski i malajski, hindu i urdu, bugarski i makedonski, norveški i danski, srpski i crnogorski, srpski i hrvatski. Srpski i crnogorski ne razlikuju se samo u slovopisu (latinica i ćirilica u crnogorskom, odnosno samo ćirilica u srpskom), već i u fonetici, morfologiji, sintaksi, leksikologiji i slično. Uzalud se profesori, članovi Savjeta za standardizaciju crnogorskog jezika, upinju da očuvaju tezu da je potrebno kodifikovati sve jotovane i nejotovane dublete u crnogorskome jeziku kako bi spasili, dakle, ne crnogorski, već srpskohrvatski jezik u Crnoj Gori. Onda treba ti isti profesori bar da budu došljedni i da u takvom odnosu predlože da se uz alternativu *gdje/đe* pridruži i oblik *gde*, jer u Crnoj Gori živi i nemali broj ekavaca, čijoj skupini, hvala Bogu, pripada i jedan član Savjeta, koji čak predaje crnogorsku književnost?!

Iznenaden sam činjenicom da se tvrdokorno zastupaju ovakve teze koje idu na ruku odbrani eutanaziranog srpskohrvatskog jezika, da se naprosto proćeruju markantne osobenosti crnogorske jezične i govorne stvarnosti. Iako sam u pošljednje 2-3 godine povjerovao da prof. dr. sci. Rajka Glušica istinski podržava specifičnosti crnogorskog jezika, izgleda da se kod nje radi samo o prividu, o podržavanju imena a ne i onoga što to ime suštinski u svom jezičkom biću pokriva. Da je tako, potvrđuje i njena nepromišljena izjava kao šefa Odsjeka za crnogorski jezik i književnost da će studenti toga odsjeka crnogorski jezik izučavati po starom programu i po starim udžbenicima jer još uvijek ne postoji *Gramatika crnogorskog jezika*. Ako se to desi, Crna Gora će zaista biti jedinstvena u svijetu jer je nezamislivo da studenti jednoga jezika uče iz udžbenika kojima se negira

taj jezik i njegov narod. Nije istina ni da ne postoji Gramatika crnogorskoga jezika. Sramno je da „ne znaju“ kolege da je nju (Gramatiku) prije osam godina u izdanju Dukljanske akademije nauka i umjetnosti objavio profesor sa njihove katedre, akademik Vojislav P. Nikčević. Čega se, dakle, to stidi koleginja Rajka Glušica? Izgleda „arhaičnih“ nijansi crnogorskog jezika i narodnog govora! A nije se stidela da u Biltenu Univerziteta, br. 224, 1. XII. 2007. istakne da je član institucija koje su uvijek negirale crnogorski jezik: Odbora za standardizaciju srpskog jezika Instituta za jezik Srpske akademije nauka i umjetnosti; Naučnog društva za negovanje i proučavanje srpskog jezika iz Beograda; redakcije časopisa „Književnost i jezik“ Društva za srpski jezik i književnost Srbije i Crne Gore... Bilten je dostupan na internetu, pa se u istinitost ovih tvrdnji nije teško uvjeriti. No, ja uistinu vjerujem da se kod nje (dr. Glušice) radi, kao i kod mnogijeh drugih članova Savjeta, o žestokom pritisku, o uticaju lingvističkih centara sa strane, u samoj Crnoj Gori i izvan nje!

Ipak takvim sustručnjacima moram reći i ovo: neće biti da se crnogorski jezik mora kodifikovati tako da bude blizak (ili istovjetan?!) hrvatskijem, bosanskim i srpskijem govorima „pošto među njima nema strukturnih razlika“, kako to izjavi mlada i veoma učena docentica Tatjana Bečanović, bivša asistentkinja mogega brata Vojislava, kojega ovijeh dana, nažalost, eufemistično u svojijem „filozofšćujućim“ asocijativnim nizovima dovodi u negativno okruženje,² a od kojega je, pak, mogla naučiti stvarne fakte da se crnogorski jezik, ipak, strukturalno razlikuje od ostala tri štokavska jezika jer od njih ima tri fonema više. Crnogorski jezik mora se, dakle, kodifikovati tako da odražava stvarno stanje, uzimajući sve njegove filološke parametre, a ne samo deklarativne paradigme jezika iz okruženja. Ostavimo kod ovoga za sada umne filozofske premise i diskurzivna mudrovanja, prodajući građanima Crne Gore dim i maglu, i otvoreno recimo crnogorskoj kulturnoj javnosti: Vojislav P. Nikčević prvi je lingvista koji je naučno utemeljio crnogorski jezik i postavio ga komparativno prema svijem drugim etnosima i njihovijem nacionalnim jezicima na prostoru bivše Jugoslavije; to je neosporno i u svjetskoj slavistici poznato i priznato, te je samim tijekom crnogorski jezik kodifikovan i normiran. No, druga je stvar što Crnogorci svoj jezik još uvijek, iz političkih i inih razloga, nijesu uspjeli ugraditi u svoj nacionalni, politički i kulturno-prosvjetni život?!

² Tatjana Bečanović, *Svi prešednikovi ljudi*, Zašto Pravopis crnogorskog jezika nije stvar dogovora kao u drugim sredinama, Vijesti, Art, 6. septembar 2008, str. IV.

Jezik je, inače, veoma teško definisati. Nemali je broj savremenijeh jezikoslovnih teorija, od kojih sam neke eksplicirao u svojoj knjizi *Ogledi, studije, susreti s* podnaslov *Apolegetika crnogorskoga jezika* (Osijek, 2004). U njima se, posebice u teorijama strukturalističkoga tipa, jezik definiše kao APSTRAKTUM, što znači da je dekontekstuiran, tj. da je izvan političkog, psihološkog i društvenog konteksta. Te teorije smatraju da je jezik zapravo gramatika. Neki aspekti jezika (fonetika, fonologija, morfologija, sintaksa) lakše se daju normirati i standardizovati od, npr., leksike i semantike. Leksika nekoga jezika izrazito je promjenjiva kategorija. Ona se, kao povijesni amalgam, permanentno bogati sa razvojem kulture, sa tehnološkim i tehničkim dostignućima. U njoj se odražavaju sve sfere društvenoga, duhovnoga i svjetovnog, života crnogorskoga naroda i nacije. Stoga je neophodno što prije izraditi rječnik crnogorskoga jezika, kako bi se to jezičko blago, i sinhrono i dijahrono, zabilježilo.

Jezici se razlikuju, s jedne strane, s obzirom na vokabular u koji ulaze sve nijanse nacionalnoga narodnoga govora i jezika, pa tako i crnogorskoga, sa svijem svojim fonemskim i grafijskim obilježjima tipa: *šever, šutra, šesti; izesti, izelica, zanovijet; Boro(n)zan, bronzin* i sl., a s druge strane s obzirom na gramatiku (apstraktum), to jest standard, pravilo i uzus jezičke zakonitosti koji se pobliže određuju gramatičkim i pravopisnim normama jezičkoga kôda, sistema i signala. Zbog nepoznavanja jezika kao sistema gramatike i sistema leksike proizilaze brojni nesporazumi i oko crnogorskoga jezika. Naime, pojedini članovi Savjeta za standardizaciju najčešće svjesno podmeću crnogorskoj kulturnoj javnosti pogubne, neuvjerljive i disonantne teze, koje laički prihvataju, a, što je zabrinjavajuće, to čine čak i neki intuitivni, veoma kreativni i cijenjeni stvaraoci koji nasijedaju na takve teze da se novom crnogorskom jezičkom normom želi obuhvatiti jezik narodne arhaike, ruralni jezik i sl. Njihov je cilj da takvom podvalom sugeriraju narodu da je ta arhaična leksika Crnogoraca pejorativna i regionalnoga ranga, što u osnovi znači duboko nepoznavanje savremenijeh jezikoslovnih pogleda na jezičku stvarnost Crne Gore, ali i nepoznavanje same crnogorske jezičke stvarnosti. Uostalom, ne treba posebno dokazivati koliko su taj jezički ošjećaj pošedovali crnogorski stvaraoci i majstori jezika u svom stvaralačkom *procédeu*. Upravo je ta leksika bila duboko usađena u stvaralački opus crnogorskih pisaca Petra I. i Petra II. Petrovića Njegoša, Stefana Mitrova Ljubiše, Luke Jovovića,

Jovana F. Ivaniševića, Borislava Sl. Minića, Dušana S. Đukića, Mirka Banjevića, Radovana Zogovića i drugih, o čemu sam detaljnije pisao u studiji *Tvorački dometi jezika i stila crnogorske pripovijetke (1860–1914)* u *Jezici kao kulturni identiteti*.³ Upravo su ovi crnogorski stvaraoci uvodili radikalne jezičke nijanse „narodne arhaike“. To je književnost koja je nastajala na temeljima narodnog idioma. Upravo su ti pojedinci danas klasici crnogorske književnosti, jer su se obraćali „starijem“ narodnim jezikom. To su oni „provincijalizmi“ i „crnogorizmi“, „regionalizmi“ koji su često uzimani na nišan crnogorskog izrugavanja i sprdnje!?

I istaknuti hrvatski jezikoslovac Josip Ribarić, sastavljajući *Perojski rječnik* crnogorskih, crmničkih doseljenika u Istru (doselili se 1657), bio je, kao neutralan naučnik, svjestan ljepote svih tih jezičkih leksikoloških nijansi, pa je kao podšetnike na crnogorski zavičaj kod Perojaca našao već krajem tridesetih godina prošloga vijeka sve karakteristike crnogorskoga jezika, poput:

„*šenica – sjenica*, riječ koja čuva praslovljenski suglasnik, tj. fonem, i koji je i danas i u govorima i u pisanom crnogorskom jeziku običan i frekventan“.

Ribarić u svom Rječniku ne navodi ekvivalenat ovoj odrednici, nego je opisuje:

„*šenica – domaća i grandlura. Ona je više urodliva*“. *Ženica* je jedna od četiri riječi u Ribarićevom Rječniku koja u inicijalnoj poziciji čuva glas *ž*. „Leksem je to“, objašnjava Ribarić, „koji čuva praslovljenski suglasnik *ž*, koji je isto tako uobičajen, ali nešto rjeđi, u savremenom crnogorskom jeziku.“ Ovaj fonem nalazimo i Ribarićevim leksemima: *izesti, izljubiti, žato, žalost* i slično.

Ribarić je registrovao i fonem *z* (dz) u riječi *zinzula*:

„...*zinzula* je vrsta ploda crvene boje koja raste na drvetu“.

Za oblike *đeca, đeljati* i sl. Ribarić veli: „Riječ je o provedbi pravila t, d, c + je = đe, koje je provedeno i u sljedećim leksemima: *đed, đevojka, đegod, ovđe, viđi*... Ako se iza glasova t i c našao staroslavenski glas (grafem – M. N.) **jat** rezultat je bio *će* (primjerice: *čerati, vrćeti, ćedilo* i slično).“

³ Zbornik s međunarodnog naučnog skupa, Podgorica, PEN Centar, 14–15 oktobra 1997, 159-175.

No, o svemu ovome bilo je detaljnije zbora u studijama *O perojskom govoru* Josipa Ribarića, monografiji koja se pojavila iz knjigopečatnje 2004. godine.⁴

I u sintezi ovijeh naših najnovijih pogleda i refleksija treba reći: Jezici malijeh naroda etabliraju se kao nacionalni jezici. Procesi afirmacije nacionalnijeh jezika snažni su i u tome se mogu istaći zemlje Trećega svijeta. Recimo, Malezija je stvorila svoj nacionalni jezik, a karakterističan je i primjer Nigerije, koja u svom jezičkom supstratu posедуje čak 200 nacionalnijeh jezika! Ukoliko se crnogorski jezik sa svijem svojim gramatičkim i leksičkim nijansama i specifičnostima ugradi u nacionalni život, on će zasigurno biti snažnim zaštitnikom i crnogorskoga naroda i viševjekovne države Crne Gore! Jer je danas svakome ozbiljnom političaru, istoričaru, kulturologu i lingvisti jasno: čim postoje državne granice naroda, mora se uvažiti i njihov nacionalni *specifikum* jezika. Nadam se da će prosvjetni i politički nadležni organi Crne Gore imati sluha za to i da će crnogorski intelektualci javno, sa crnogorskim narodom, zauzeti stav po pitanju podmetanja i intriga koje se pletu oko kodifikacije crnogorskoga jezika.

⁴ Vidi: Josip Ribarić, *O perojskom govoru. Leksikografski prinosi* (Građu prikupio i priredio Milorad Nikčević), Osijek, 2004.

Milorad Nikčević

**VIEWS AND OPINIONS ON THE MONTENEGRIN LANGUAGE
(in relation to its codification)**

The text discusses the Montenegrin language as a specific phenomenon of the Montenegrin nation and people. Overviewing the present linguistic situation and work of the Council for Standardization of the Montenegrin Language, the author shows the necessity of codifying the Montenegrin language with all of its grammatical, graphic, phonetic, and lexical characteristics, which separate it from other languages in the neighborhood. A special attention is given to lexis, and the need for making a dictionary of the Montenegrin language as soon as possible is particularly stressed.